

086.2
91 MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI
O'ZBEKİSTON MILLİY UNIVERSİTETİ

R.A.IBRAGIMOVA, A.S.SAMADOV, A.M.AVEZOVA

**JAHON GEOGRAFIYASI
(MATERİKLAR VA OKEANLAR
TABİİY GEOGRAFIYASI)**

026.2
91
L-14

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYA VAZIRLIGI

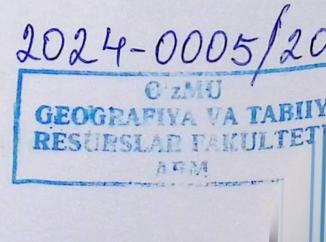
MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI
O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

R.A.IBRAGIMOVA, A.S.SAMADOV, A.M.AVEZOVA

JAHON GEOGRAFIYASI
(MATERIKLAR VA OKEANLAR TABIIY
GEOGRAFIYASI)

*60530400-Geografiya ta'lif yo'nalishi talabalari uchun
O'zMU Kengashi tomonidan o'quv qo'llanma sifatida tavsija etilgan*

Toshkent
“Ma'rifat”
2023

UO'K: 91(100)(075.8)

KBK: 26.8(0)ya73

I 14

Ibragimova R.A., Samadov A.S., Avezova A.M. Jahon geografiyasi
(Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi). O'quv qo'llanma.

-T.: "Ma'rifat", 2023. 96 bet.

Jahon geografiyasi oliy ta'lif tizimida yuqori malakali geograflar tayyorlashda katta ahamiyatga ega. Ushbu fan to'rt qismdan iborat bo'lib, u o'z ichiga Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi, Jahon mamlakatlari iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi, O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi hamda O'rta Osiyo iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasini qamrab oladi. Mazkur o'quv qo'llanma "Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi" qismiga bag'ishlangan. Yevroсиyo, Shimoliy Amerika, Janubiy Amerika, Afrika, Avstraliya va Okeaniya, Antarktida materiklari haqida qisqacha ma'lumotlar, test topshiriqlari hamda nazorat savollari berilgan.

O'quv qo'llanma 60530400-Geografiya ta'lif yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan. Shu bilan birga magistrantlar, ilmiy izlanuvchilar, professor-o'qituvchilar ham foydalanishlari mumkin.

UO'K: 91(100)(075.8)

KBK: 26.8(0)ya73

I 14

Mas'ul muharrir:

M.Mirakmalov – O'zMU Tabiiy geografiya kafedrasi mudiri

Taqrizchilar:

O'.Abdunazarov – O'zMU Tabiiy geografiya kafedrasi dotsenti

Sh.Shomurodova – Chirchiq davlat pedagogika universiteti Umumkasbiy
va ixtisoslik fanlari kafedrasi mudiri PhD

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
Kengashida muhokama qilinib, o'quv qo'llanma sifatida nashrga tavsiya
etilgan (31.03.2023 yil 8-sonli majlis bayonnomasи).

ISBN: 978-9943-9722-1-6

© "Ma'rifat" nashriyoti, Toshkent, 2023 y.

SO‘Z BOSHI

Hududiy (regional) tabiiy geografiya, boshqa tabiiy fanlar ma'lumotlaridan foydalangan holda, hududiy darajadagi geotizimlarni o'rganish bilan shug'ullanadi. Umumiy va hududiy tabiiy geografiya bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, umurniy o'rganish obyektiga ega va bir bilim sohasining bo'limlari hisoblanadi. Lekin ular umumiy o'rganish obyektiga turli nuqtai nazardan yondashadilar: biri uning umumiy xususiyatlari va qonuniyatlarini ochib beradi, ikkinchisi hududiy farqlarni tahlil qiladi va h.o.

Malakali geograf kadrlarni tayyorlash tizimida hududiy tabiiy geografiyaning uchta kursi mavjud: "Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi", "O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi" va "O'zbekiston tabiiy geografiyasi". Uchta kurs ham bir xil tamoyillarga asoslanadi va o'xshash tuzilishga ega, ammo hududning ko'lami, o'rganilayotgan materiallarning darajasi va tafsilotlari bilan farqlanadi. Demak, Geografiya yo'nalishi o'quv rejasidagi Jahon geografiyasi fanining asosiy tarkibiy qismi bo'lgan "Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi" kursi tabiiy geografiya tizimidagi asosiy fanlaridan bire bo'lib, tabiiy geografik fanlar tizimida yetakchi o'rinni egallaydi. Bu kursda barcha materiklar va unga yaqin joylashgan orollari bilan birgalikda batafsil o'rganiladi. Kurs talabalarga, dunyo qit'alarida inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro ta'sirning ekologik va geografik xususiyatlari, bunday o'zaro ta'sir paytida yuzaga keladigan geoekologik muammolar va ularni hal qilishning ba'zi mumkin bo'lgan usullari haqida asosiy g'oyalarni taqdim etadi.

Mazkur o'quv qo'llanmaga kiritilgan test topshiriqlari va nazorat savollarining maqsadi talabalarga darslik va ma'ruzalarda keltirilgan materialni o'zlashtirishga yordam berish, shu fanga tegishli bo'lgan turli manbalar, ma'lumotnomalar nashrlar va ayniqsa, kartografik materiallardan foydalangan holda ma'lumotlarni maqsadli hamda mustaqil to'plash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

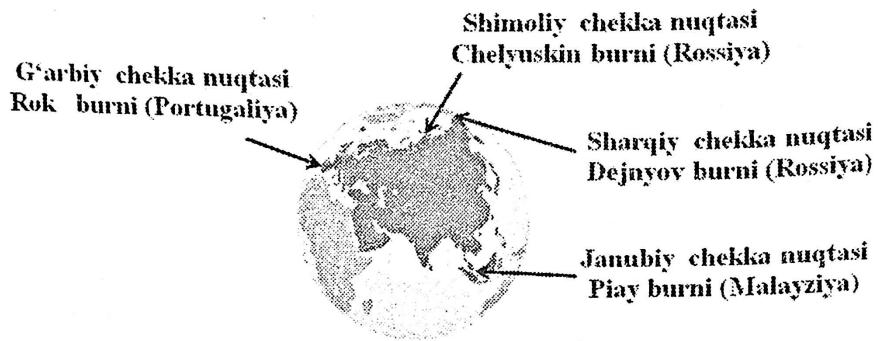
Ushbu o'quv qo'llanmaning tayyorlash jarayonida o'z yordamlarini ayamagan, o'quv qo'llanmaga mas'ul muharrirlik qilgan Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zMU Tabiiy geografiya kafedrasini mudiri, geografiya fanlari doktori, dotsent M.Mirakmalovga, qo'llanmani ko'rib chiqib, o'z fikr-mulohazalarini bildirgan taqrizchilar – geografiya fanlari nomzodi, dotsent O'.Abdunazarov va PhD Sh.Shomurodov valarga minnatdorchilik bildiramiz.

Aziz kitobxonlar! Ushbu o'quv qo'llanma haqida taklif va fikr-mulohazalaringiz bo'lsa, biz bilan bog'laning. Ularni mamnuniyat bilan qabul qilamiz va bildirilgan fikr-mulohazalarni keyingi nashrlarida, albatta, e'tiborga olamiz.

E-mail: anor-0502@mail.ru

I BOB. YEVROSIYO MATERIGI

Yevrosiyo – Yer yuzasidagi eng katta materik. Maydoni 54 mln kv km (yer yuzining 37%) ni tashkil etadi. Materik atrofdagi orollar tarkibiga Shpisbergen, Frans Iosif yeri, Severnaya Zemlya, Malayziya arxipalagi, Azor orollari kabilar kiritiladi. Orollar maydoni 2,75 mln kv km ni egailaydi. Yer shari aholisining $\frac{1}{4}$ qismi shu materikda joylashgan. Sharqdan g'arbgan 16 ming km, shimoldan janubga 8 ming km masofaga (90° kenglik va 160° uzunlikgacha) cho'zilgan. Yevrosiyoning chekka nuqtalari:

Materikning juda kattaligi uning tabiiy sharoiti murakkab va xilma-xil bo'lishiga olib kelgan. Materik ikki qit'aga Yevropa va Osiyoga ajratiladi. Ular orasidagi chegara Ural tog'larining sharqiy yonbag'ri, Ural daryosi, Emba daryosi, Kaspiv dengizining shimoli-g'arbiy qirg'oqlaridan, Kuma daryosi, Kuma-Manch botig'i, Manch daryosi, Qora dengizning sharqiy qirg'oqlari, Bosfor bo'g'izi, Marmar dengiz, Dardanell bo'g'izi, Egey va O'rta dengiz, Gibraltar bo'g'izi orqali o'tadi. Yevrosiyoda Yerning eng baland tog'i - Jomolungma (Everest) joylashgan. Eng katta ko'l - Kaspiv dengizi va eng chuqur - Baykal, maydoni bo'yicha eng katta tog' tizimi Tibetdir, eng katta yarimorol - Arabiston, eng katta geografik hudud - Sibir, quruqlikning eng past nuqtasi O'lik dengiz depressiyasidir. Shimoliy yarimsharning sovuq qutblari - Oymyakon ham materikda joylashgan.

1.1-§.YEVROSIYO MATERIGI BO‘YICHA TEST TOPSHIRIQLARI

1. Quyidagi nuqtalarning qaysi biri Yevrosiyoning janubiy nuqtasi hisoblanadi?
A. Piay B. Rok C. Chelyuskin D. Dejnyov.
2. Ikki materik, ikki okean, ikki dengiz, ikki yarimorol va ikki ni ajratib turuvchi bo‘g‘iz qaysi?
A. Gibraltar B. Bosfor C. Bob-el Mandob D. Bering
3. Osiyoning qaysi qismi g‘arbiy yarimsharda joylashgan?
A. G‘arbiy B. Janubiy C. Sharqiy D. Shimoliy
4. Skandinaviya va Shotlandiya tog‘lari qaysi tog‘ hosil bo‘lish bosqichida paydo bo‘lgan?
A. Alp B. Laramiy C. Kamerun D. Kaledon
5. Quyidagi tog‘lardan qaysi biri gersin burmalanishida paydo bo‘lgan?
A. Tibet B. Alp C. Pomir D. Ural
6. Yevrosiyoning eng baland nuqtasi qaysi tog‘da joylashgan?
A. Kavkaz B. Pomir C. Hindikush D. Himolay
7. Yevrosiyoning eng past nuqtasi qaysi?
A. O‘lik dengiz B. Qoragiyo botig‘i
C. Turfon botig‘i D. Kasbiybo‘yi past tekisligi
8. Alp burmalanishida qaysi tog‘lar ko‘tarilgan?
A. Meseta yassitog‘ligi, O‘rta Yevropa yassitog‘ligi, Markaziy Fransiya tog‘lari, Ural, Qozog‘iston yassitog‘ligi
B. Cherskiy tizmasi, Kolima, Chukotka, Sixote-Alin, Tibet tog‘liklari
C. Skandinaviya, Shotlandiya va Irlandiya tog‘lari
D. Apenin, Bolqon, Kopetdog‘, Qrim, Kavkaz tog‘lari
9. Qaysi tekisliklarning g‘arbidagi marsh vattlar joylashgan?
A. Hind-Gang B. Mesopatamiya C. Germaniya-Polsha D. G‘arbiy Sibir
10. Temir va polimetall ruda konlari qaysi geologik tuzilmalarda eng ko‘p uchraydi?
A. Platformaning qalqonida B. Platformaning plitasida
C. Tekisliklarda D. Botiqlarda
11. Yevroсио qanday ma’noni anglatadi?
A. Yevropa va unga tutash sharqdagi quruqlikni

- B. Osiyo va unga tutash g‘arbdagi quruqlikni
C. Yevropa va Osiyo qit’asining qisqartma nomi
D. Shimoliy yarimshardagi eng katta quruqlikni
12. Yevrosiyo materigining chekka nuqtalaridan qaysi biri ortiqcha?
A. Chelyuskin burni $77^{\circ}43'$ sh.k B. Piay burni $1^{\circ}16'$ sh.k
C. Rok burni $9^{\circ}34'$ g‘.u D. Fligeli burni $81^{\circ} 49'$ sh.k
13. Yevrosiyoning orollari bilan maydoni qancha?
A. 66 mln. kv.km.dan ortiqroq B. 60 mln. kv.km.dan ortiqroq
C. 58 mln. kv.km.dan ortiroq D. 54 mln. kv .km.dan ortiqroq
14. Yevrosiyoning qaysi yarimorollarini ikki okean suvlari chegaralab turadi?
A. Skandinaviya, Taymir B. Chukotka, Hindixitoy
C. Arabiston, Hindiston D. Pireney, Apeninin
15. Yevrosiyoning eng yirik oroli qanday nom bilan ataladi?
A. Kalimantan B. Sumatra C. Saxalin D. Xyunsysu
16. Yevrosiyoning eng baland nuqtasi qanday nomi bilan ataladi?
A. Ismoil Somoniy cho‘qqisi B. Kazbek cho‘qqisi
C. Everest D. Chogori cho‘qqisi
17. Yevrosiyoning eng past nuqtasi qanday nom bilan ataladi?
A. To‘rfon B. Qoragiyo C. O‘lik dengiz D. Mingbuloq
18. Yevrosiyoning Alp-Himolay mintaqasidagi yosh tog‘larini ajrating.
A. Tibet, Sayan, Tyanshan, Kunlun, Ural
B. Vezuviy, Apenin, Alp, Karpat Kavkaz, Pomir, Himolay
C. Pireney, Apenin, Alp, Karpat, Kavkaz, Pomir, Himolay
D. Qoraqum, Tyanshan, Kunlun, Oltoy
19. Yevrosiyoning harakatdagi vulqonlarini toping?
A. Tibet, Sayan, Kunlun, Ural, Tyanshan
B. Ural, Arabiston va Dekan tog‘ligi, Qozog‘iston yassitog‘ligi
C. Pomir, Kavkaz, Himolay, Alp, Apenin, Pireney
D. Vezuviy, Etna, Klyuchi Sopkasi, Fudzema, Krakatau, Erjiyas
20. Yevrosiyoning erg keksa tog‘larini belgilang.
A. Ural, Qozog‘iston yassitog‘ligi, Arabiston va Dekan tog‘ligi
B. Tibet, Sayan, Kunlun, Ural, Tyanshan
C. Arabiston va Dekan tog‘ligi, Qozog‘iston yassitog‘ligi
D. Fudzyama, Klyuchi Sopkasi, Etna, Vezuviy

21. Yevrosiyoning sharqiy qismi Tinch okean "Olovli halqasi" ga yutashgan, nega shunday deb ataladi?

- A. Materikning Tinch okean sohillariga barcha port shaharlarida kechayu-kunduz mayoq chiroqlari kuchli yorug'lik taratadi
- B. Materikning Tinch okean sohilida yashindan o'rmonda tex-toz yong'inlar bo'lib turadi
- C. Bu yerlarda harakatdagi vulqonlar ko'p. Vulqon lotincha "olv" "gulxan" demakdir. Vulqon og'zidan olovli lava otiladi, daryo kabi oqadi, zilzila bo'lib turadi.
- D. Bu yerlarga quyosh nuri doimo vaqt sanog'ining birinchi kunlarda yorug'lik beradi.

22. Yevrosiyoning shimolidagi katta maydonlarning relyefini o'zgartirgan muz bosish qayerda joylashgan?

- A. Skandinaviya yarimoroli va Novaya Zemlya orollari
 - B. Sharqiy Yevropaning shimolida
 - C. G'arbiy Sibirning shimolida D. O'rta Sibirning shimolida
23. Yevrosiyoning magmatik jinslar bilan bog'liq bo'lgan temir ruda nomlari qayerlarda keng tarqlgan?
- A. Hindixitoy yarimorolida B. Arabiston yarimorolida
 - C. Hindiston va Skandinaviya yarimrollari, Xitoyning shimoli-sharqida, Ural tog'ida
 - D. Sharqiy Yevropa tekisligi

24. Yerning shimoliy yarimsharidagi sovuqlik qutbi qayerlarda joylashgan?

- A. Frans-Yozef Yeri orolida B. Shimoliy qutbda
- C. Oymiyakonda D. Novosibirsik orollarida

25. Yevrosiyodagi qaysi havza maydoni jihatidan eng katta hisoblanadi?

- A. Berk havza B. Atlantika okeani havzasi
- C. Tinch okeani havzasi D. Shimoliy muz okeani havzasi

26. Qaysi daryolar Shimoliy Muz okeani havzasiga tegishli?

- A. Ob, Yenisey, Lena, Pechora B. Reyn Dunay, Vespa, Odra, Elba
- C. Yantszi, Xuanxe, Mekong, Amur D. Gang, Hind, Dajla, Frot

27. o'rta dengiz sohillaridagi subtropik o'rmonlarning tipik o'simliklaridan qaysilarini bilasiz?

- A. El, Pixta, Qayin B. Probka dubi, Qarag'ay, Savr, Kiparis

- C. Bambuk (g'arov), Kamfor daraxti D. Dub, Tilog'och,
Qarag'ay
28. Yevrosiyo nechta tabiiy geografik o'lkaza bo'linadi?
A. 14 B. 3 C. 9 D. 11
29. Yevrosiyo materigi ichkarisiga chuqur kirib borgan okean hamda
dengizlar uning ayniqsa qaysi chekka qismlarini juda parchalab yuborgan?
A. G'arbiy va janubiy B. Janubiy C. Janubi-sharqiy D.
Sharqiy
30. Yevrosiyoning eng keng va yaxlit ichki qismi qanday iqlim bilan
tavsiylanadi?
A. Keskin kontinental B. Dengiz C. Musson D. Oraliq

Javoblar

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
A	D	C	D	D	D	A	D	C	A	C	D	D	B	A
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
C	C	C	D	A	C	A	C	C	A	A	B	A	A	A

Nazorat savollari

- Yevrosiyoning tadqiq etilishiga qaysi olimlar hissa qo'shgan?
- Yevrosiyoda qanday tog' hosil bo'lish bosqichlari sodir bo'lgan?
- Yevrosiyoda qanday teki sliklar mavjud?
- Yevrosiyoda qanday pas'tekisliklar mavjud?
- Yevrosiyoda qanday platojar mavjud?
- Yevrosiyoda qanday iqlim mintaqalari tarkib topgan?
- Yevrosiyoning qayerlariga yog'in ko'p tushadi?
- Yevrosiyoning qayerlariga yog'in kam tushadi?
- Yevrosiyoda qanday orollar va yarimorollar mavjud?
- Yevrosiyoning no'taclil mintaqaida qanday tabiat zonalarini shakllangan?
- Yevrosiyoning subtropik mintaqada qanday tabiat zonalarini shakllangan?
- Yevrosiyede atrofida qanday dengiz va qo'ltilqlar mavjud?
- Yevrosiyde atrofida qanday dengiz oqimlari shakllangan?
- Yevrosiyoda qanday ko'llar mavjud?

15. Yevrosiyoda qanday daryolar mavjud?
16. Yevrosiyoda qanday daryo havzalari mavjud?
17. Yevrosiyoda qanday tuproqlar shakllangan?
18. Yevrosiyoda qanday o'simliklar o'sadi?
19. Yevrosiyoda qanday hayvonlar yashaydi?
20. Yevrosiyoda qanday tabiiy geografik o'lkalar ajratilgan?